

Vergaderjaar 2024-2025

35 295

EU en de rechtsstaat

AX

VERSLAG VAN EEN SCHRIFTELIJK OVERLEG

Vastgesteld 4 december 2024

De leden van de vaste commissies voor Europese Zaken¹ en Justitie en Veiligheid² hadden in hun vergadering van 24 september 2024 kennisgenomen van het Rechtsstaatrapport 2024 van de Europese Commissie³ en de daarbij horende kabinetsappreciatie⁴.

Naar aanleiding hiervan is op 30 oktober 2024 een brief gestuurd aan de minister van Buitenlandse Zaken.

De minister heeft op 29 november 2024 gereageerd.

De commissie brengt bijgaand verslag uit van het gevoerde schriftelijk overleg.

De griffier voor dit verslag,

Van den Driessche

¹ Samenstelling:

Oplaat (BBB), Panman (BBB), Van Knapen (BBB), Karimi (GroenLinks-PvdA), Rosenmüller (GroenLinks-PvdA), Veldhoen (GroenLinks-PvdA), Martens (GroenLinks-PvdA), Ramsodit (GroenLinks-PvdA), Van Ballekom (VVD), Van de Sanden (VVD), Vogels (VVD), Van Toorenborg (CDA), Bovens (CDA), Aerdts (D66), Dittrich (D66), Van Hattem (PVV), Visseren-Hamakers (PvdD), Nanninga (JA21), Van Apeldoorn (SP) (*voorzitter*), Huizinga-Heringa (CU), Dessing (FVD) (*ondervoorzitter*), De Vries (SGP), Hartog (Volt), Van Rooijen (50PLUS), Van der Goot (OPNL)

² Samenstelling:

Croll (BBB) (*ondervoorzitter*), Marquart Scholtz (BBB), Heijnen (BBB), Griffioen (BBB), Van Gasteren (BBB), Veldhoen (GroenLinks-PvdA), Recourt (GroenLinks-PvdA), Kluit (GroenLinks-PvdA), Ramsodit (GroenLinks-PvdA), Martens (GroenLinks-PvdA), Vogels (VVD), Van de Sanden (VVD), Meijer (VVD), Doornhof (CDA), Van Toorenborg (CDA), Dittrich (D66) (*voorzitter*), Belhirsch (D66), Bezaan (PVV), Nicolai (PvdD), Van Bijsterveld (JA21), Janssen (SP), Talsma (CU), Van den Oetelaar (FVD), Schalk (SGP), Hartog (Volt), Van Rooijen (50PLUS), Van der Goot (OPNL)

³ COM(2024)800 - Mededeling van de Commissie: Verslag over de rechtsstaat 2024 - Situatie op het gebied van de rechtsstaat in de Europese Unie (d.d. 24 juli 2024)

⁴ Kamerstukken I, 2023-2024, 21.501-02, GP. Het landenrapport over Nederland en de kabinetsappreciatie (Kamerstukken I, 2023-2024, 35.295, AU.) hierbij zijn separaat in behandeling bij de commissie J&V.

BRIEF VAN DE VOORZITTERS VAN DE VASTE COMMISSIES VOOR EUROPESE ZAKEN EN JUSTITIE EN VEILIGHEID

Aan de minister van Buitenlandse Zaken

Den Haag, 30 oktober 2024

De leden van de vaste commissies voor Europese Zaken en Justitie en Veiligheid hebben in hun vergadering van 24 september jl. met belangstelling kennisgenomen van het Rechtsstaatrapport 2024 van de Europese Commissie⁵ en de daarbij horende kabinetsappreciatie⁶. De leden van de fractie van de **SP** hebben naar aanleiding hiervan een aantal vragen en opmerkingen.

De leden van de SP-fractie stellen met zorg vast dat er in de EU nog steeds sprake is van ernstige en voortdurende schending van de waarden waarop de EU is gegrondvest, in het bijzonder het beginsel van de democratische rechtsstaat. Deze zorgen betreffen momenteel in het bijzonder de lidstaten Hongarije, Bulgarije en Slovakije, waarbij het structurele, langjarige karakter van de schendingen door het eerstgenoemde land in het bijzonder zorgen baren bij deze leden.

Zij constateren dat volgens het landenrapport van de Europese Commissie over Hongarije⁷ dat land onder de regering van Orbán bij voortdurend in gebreke blijft bij het doorvoeren van de door de EU gevraagde verbeteringen en geen vooruitgang heeft geboekt op bijna alle terreinen, zoals onder andere de transparantie van de systemen voor de toewijzing van zaken in lagere rechtbanken, het doorvoeren van hervormingen op het gebied van lobbyactiviteiten en draaideurpraktijken, en de persvrijheid en de onafhankelijkheid van de publieke media.

De leden van de SP-fractie hebben naar aanleiding daarvan de volgende vragen.

Deze leden vragen of u bovenstaande zorgen deelt en zo ja welke concrete consequenties u hieraan verbindt.

Zij vragen of u voor 2025 enige verbetering op een of meerdere vlakken verwacht als het gaat om het respecteren van de genoemde grondbeginselen van de EU door Hongarije. Zo ja, waar is deze verwachting op gebaseerd? Zo nee, heeft u een idee over hoelang deze systematische schending van deze beginselen (zoals vastgelegd in Artikel 2 van het EU Verdrag) nog zal én kan voortduren?

De leden van de SP-fractie vragen of u het met hen eens bent dat de voortdurende schending van de beginselen en waarden van de EU, door in dit geval Hongarije, de EU als democratische waardengemeenschap ernstig ondermijnt en uitholt.

Deze leden vragen of u het met hen eens bent dat gezien deze voortdurende en flagrante schending door Hongarije, en het gebrek aan vooruitgang ondanks de verschillende procedures en mechanismes die tegen Hongarije in werking zijn gesteld, het huidige instrumentarium dat de EU tot haar beschikking heeft om naleving van de beginselen van de democratische rechtsstaat af te

⁵ COM(2024)800 – Mededeling van de Commissie: Verslag over de rechtsstaat 2024 - Situatie op het gebied van de rechtsstaat in de Europese Unie (d.d. 24 juli 2024)

⁶ Kamerstukken I, 2023-2024, 21.501-02, GP. Het landenrapport over Nederland en de kabinetsappreciatie (Kamerstukken I, 2023-2024, 35.295, AU.) hierbij zijn separaat in behandeling bij de commissie J&V.

⁷ SWD(2024) 817 – Commission Staff Working Document – 2024 Rule of Law Report – Country Chapter on the rule of law situation in Hungary (d.d. 24 juli 2024)

dwingen kennelijk tekortschiet. En zo ja, welke consequenties verbindt de regering hieraan?

Zij vragen u wat er moet gebeuren als ten aanzien van Hongarije ook de komende jaren geen verbetering zal optreden.

De leden van de SP-fractie vragen of het voortdurende schenden van de beginselen en waarden van de EU door Hongarije ook gevolgen heeft voor onze bilaterale betrekkingen met deze lidstaat of kunnen die gevolgen er in toekomst komen. Zo ja, wat voor gevolgen, en zo nee, waarom niet?

Deze leden vragen of u het met hen eens bent dat het geval van Hongarije, maar eerder ook Polen, aantoont dat de Kopenhagen Criteria na toetreding van nieuwe lidstaten niet blijvend afdwingbaar zijn en dat met name ten aanzien van de rechtsstatelijkheid, ondanks de uitbreiding van het instrumentarium, *binnen* het huidige Verdrag de mogelijkheden om lidstaten tot de orde te roepen uiteindelijk te beperkt zijn. Dit met name vanwege de vereiste van unanimiteit minus één ten aanzien van de zogenaamde Artikel 7 procedure.

Indien u dat met de leden van de SP-fractie eens bent, bent u dan ook bereid de consequentie daaraan te verbinden en samen met andere landen te pleiten voor een wijziging van het EU-verdrag op dit punt?

Deze leden vragen of u het met hen eens bent dat dit naast de door de regering gewenste *opt-out* een goede reden zou kunnen zijn om aan te sturen op een intergouvernementele conferentie ter voorbereiding van een dergelijke verdragswijziging.

Gezien onder andere de voortdurende zorgen die er zijn over de handhaving van de rechtsstatelijke beginselen waar de EU op gegrondvest is binnen de huidige EU-27 is verdere uitbreiding van de EU naar mening van de leden van de SP-fractie momenteel niet wenselijk. Deze leden vragen of u het met hen eens bent dat de EU pas kan uitbreiden als in de huidige samenstelling zelf afdoende wordt voldaan aan de Kopenhagen Criteria, met name wat betreft betere, en afdwingbare, naleving van de rechtsstaatprincipes.

Tot slot vragen zij op welke termijn u welke mogelijkheden ziet om het toetredingsproces van de EU tot het EVRM te ondersteunen en te faciliteren, aangezien u heeft aangegeven te willen bijdragen aan een zorgvuldige voorbereide toetreding. Deelt u de mening van de leden van de SP-fractie dat toetreding van de EU tot het EVRM van belang is voor het bevorderen en naleven van mensenrechten en het de geloofwaardigheid van de EU op het gebied van mensenrechten vergroot? Bent u het ook met deze leden eens dat de toetreding van de EU tot het EVRM ook aan belang wint gezien het feit dat het EU-instrumentarium tekort lijkt te schieten als het gaat om de handhaving van de beginselen van de democratische rechtstaat?

De leden van de vaste commissies voor Europese Zaken en Justitie en Veiligheid zien uw reactie met belangstelling tegemoet en ontvangen deze graag uiterlijk vier weken na dagtekening van deze brief.

Prof.dr. E.B. van Apeldoorn

Voorzitter van de vaste commissie voor Europese Zaken

Mr. B.O. Dittrich

Voorzitter van de vaste commissie voor Justitie en Veiligheid

BRIEF VAN DE MINISTER VAN BUITENLANDSE ZAKEN

Aan de Voorzitter van de Eerste Kamer der Staten-Generaal

Den Haag, 29 november 2024

De leden van de vaste commissies voor Europese Zaken en Justitie en Veiligheid hebben per brief van 30 oktober jl. vragen gesteld naar aanleiding van het Rechtsstaatrappport 2024 van de Europese Commissie en de daarbij horende kabinetsappreciatie. Hierbij ontvangt uw Kamer de beantwoording van de gestelde vragen.

De minister van Buitenlandse Zaken,

Caspar Veldkamp

Vragen en opmerkingen vanuit de SP-fractie en de reactie van de bewindspersoon

De leden van de vaste commissies voor Europese Zaken en Justitie en Veiligheid hebben in hun vergadering van 24 september jl. met belangstelling kennisgenomen van het Rechtsstaatarapport 2024 van de Europese Commissie⁸ en de daarbij horende kabinetsappreciatie⁹. De leden van de fractie van de SP hebben naar aanleiding hiervan een aantal vragen en opmerkingen.

De leden van de SP-fractie stellen met zorg vast dat er in de EU nog steeds sprake is van ernstige en voortdurende schending van de waarden waarop de EU is gegrondvest, in het bijzonder het beginsel van de democratische rechtsstaat. Deze zorgen betreffen momenteel in het bijzonder de lidstaten Hongarije, Bulgarije en Slowakije, waarbij het structurele, langjarige karakter van de schendingen door het eerstgenoemde land in het bijzonder zorgen baren bij deze leden.

Zij constateren dat volgens het landenrapport van de Europese Commissie over Hongarije¹⁰ dat land onder de regering van Orbán bij voortdurende in gebreke blijft bij het doorvoeren van de door de EU gevraagde verbeteringen en geen vooruitgang heeft geboekt op bijna alle terreinen, zoals onder andere de transparantie van de systemen voor de toewijzing van zaken in lagere rechtbanken, het doorvoeren van hervormingen op het gebied van lobbyactiviteiten en draaieurpraktijken, en de persvrijheid en de onafhankelijkheid van de publieke media. De leden van de SP-fractie hebben naar aanleiding daarvan de volgende vragen.

De leden van de SP-fractie hebben naar aanleiding daarvan de volgende vragen.

Deze leden vragen of u bovenstaande zorgen deelt en zo ja welke concrete consequenties u hieraan verbindt.

Zij vragen of u voor 2025 enige verbetering op een of meerdere vlakken verwacht als het gaat om het respecteren van de genoemde grondbeginselen van de EU door Hongarije. Zo ja, waar is deze verwachting op gebaseerd? Zo nee, heeft u een idee over hoelang deze systematische schending van deze beginselen (zoals vastgelegd in Artikel 2 van het EU Verdrag) nog zal én kan voortduren?

Antwoord

Het kabinet heeft serieuze zorgen over de rechtsstaat in Hongarije en steunt de maatregelen die de Commissie en de Raad nemen, waaronder de inzet van financiële instrumenten, het starten van inbreukprocedures, het voortzetten van de artikel 7 procedure, en het voeren van de rechtsstaatdialogen. Het is aan Hongarije om de nodige stappen te zetten om de problemen op gebied van de rechtsstaat aan te pakken. Het kabinet heeft geen inzicht in of en wanneer de Hongaarse regering hiertoe besluit. Het kabinet blijft bij de Commissie aandringen op snel en effectief optreden en de inzet van het gehele rechtsstaatinstrumentarium.

De leden van de SP-fractie vragen of u het met hen eens bent dat de voortdurende schending van de beginselen en waarden van de EU, door in dit geval Hongarije, de EU als democratische waardengemeenschap ernstig ondermijnt en uitholt.

Deze leden vragen of u het met hen eens bent dat gezien deze voortdurende en flagrante schending door Hongarije, en het gebrek aan vooruitgang ondanks de verschillende procedures en mechanismes die tegen Hongarije in werking zijn gesteld, het huidige instrumentarium dat de EU tot haar beschikking heeft om naleving van de beginselen van de democratische rechtsstaat af te dwingen kennelijk tekortschiet. En zo ja, welke consequenties verbindt de regering hieraan?

⁸ COM(2024)800 – Mededeling van de Commissie: Verslag over de rechtsstaat 2024 - Situatie op het gebied van de rechtsstaat in de Europese Unie (d.d. 24 juli 2024)

⁹ Kamerstukken I, 2023-2024, 21.501-02, GP. Het landenrapport over Nederland en de kabinetsappreciatie (Kamerstukken I, 2023-2024, 35.295, AU.) hierbij zijn separaat in behandeling bij de commissie J&V

¹⁰ SWD(2024) 817 – Commission Staff Working Document – 2024 Rule of Law Report – Country Chapter on the rule of law situation in Hungary (d.d. 24 juli 2024)

Zij vragen u wat er moet gebeuren als ten aanzien van Hongarije ook de komende jaren geen verbetering zal optreden.

Antwoord

Het kabinet vindt het van groot belang dat de lidstaten de Uniewaarden, zoals vastgelegd in artikel 2 VEU, respecteren. De breedte en de ernst van de rechtsstaatproblematiek in Hongarije vragen om een effectieve inzet van het volledige rechtsstaatinstrumentarium. De EU heeft inmiddels meerdere instrumenten tot zijn beschikking om rechtsstatelijke problemen in de Unie te adresseren (Kamerstuk 21501-02, nr. 2426). Het EU-rechtsstaatinstrumentarium is de afgelopen jaren ontwikkeld en versterkt. Zo kunnen financiële instrumenten worden ingezet als de schendingen van de beginselen van de rechtsstaat het financieel beheer of de bescherming van de financiële belangen van de Unie serieus dreigen aan te tasten. Dit is eind 2022 in het geval van Hongarije ook gebeurd wat ertoe heeft geleid dat enkele rechtsstaathervormingen zijn doorgevoerd.¹¹

Het kabinet vindt het van belang dat de Commissie snel en effectief optreedt om terugval van lidstaten op rechtsstatelijk vlak te voorkomen en aan te pakken en daarbij gebruik maakt van al het beschikbare EU-rechtsstaatinstrumentarium. Ervaringen uit het verleden met lidstaten die de rechtsstaatbeginselen hebben geschonden tonen dit aan. Het kabinet pleit er ook voor dat het bestaande EU-rechtsstaatinstrumentarium volledig, consequent en meer in samenhang wordt benut. Het kabinet onderzoekt, in samenwerking met gelijkgestemde lidstaten, hoe de effectiviteit van het bestaande EU-rechtsstaatinstrumentarium kan worden vergroot en eventueel verder kan worden ontwikkeld. Ook de nieuwe Commissie heeft als prioriteit aangemerkt om het huidige rechtsstaatinstrumentarium, in het bijzonder het financiële instrumentarium, verder te versterken.¹² Bij de uitwerking van dit voornemen zal het kabinet nauw betrokken zijn.

De leden van de SP-fractie vragen of het voortdurende schenden van de beginselen en waarden van de EU door Hongarije ook gevolgen heeft voor onze bilaterale betrekkingen met deze lidstaat of kunnen die gevolgen er in toekomst komen. Zo ja, wat voor gevolgen, en zo nee, waarom niet?

Antwoord

Nederland kaart zorgen over de rechtsstaat in Hongarije consequent aan, zowel in bilateraal als EU-verband. Politiek benoemen we waarover we het niet eens zijn, zoals de rechtsstaat, terwijl we het over sommige andere zaken wel eens zijn en ook op andere terreinen van gedachten wisselen. Nederland blijft investeren in de bilaterale relatie met Hongarije op een verscheidenheid van terreinen, waaronder economisch, cultureel en consulaire, zoals Nederland dit doet met alle EU- en NAVO-partners.

Deze leden vragen of u het met hen eens bent dat het geval van Hongarije, maar eerder ook Polen, aantoont dat de Kopenhagen Criteria na toetreding van nieuwe lidstaten niet blijvend afdwingbaar zijn en dat met name ten aanzien van de rechtsstatelijkheid, ondanks de uitbreiding van het instrumentarium, binnen het huidige Verdrag de mogelijkheden om lidstaten tot de orde te roepen uiteindelijk te beperkt zijn. Dit met name vanwege de vereiste van unanimiteit minus één ten aanzien van de zogenaamde Artikel 7 procedure.

Antwoord

Het rechtsstaatinstrumentarium is de afgelopen jaren ontwikkeld en versterkt. Zoals in de beantwoording van uw tweede vraag is toegelicht, vindt het kabinet van het van

¹¹ Zie eerder ook Kamerstuk 21501-02, nr. 2915 en zie voor een overzicht van de drie financiële instrumenten die zijn ingezet tegen Hongarije Kamerstuk 36 560 V, nr. 7 en Kamerstuk 21501-20, nr. 1970.

¹² Zie o.a. de Politieke beleidslijnen voor de volgende Europese Commissie 2024-2029 van 18 juli jl., beschikbaar op <https://commission.europa.eu>.

belang dat de Commissie snel en effectief optreedt om terugval van lidstaten op rechtsstatelijk vlak te voorkomen en aan te pakken en daarbij gebruikt maakt van al het beschikbare rechtsstaatinstrumentarium. Het kabinet pleit er voor dat het bestaande EU-rechtsstaatinstrumentarium volledig, consequent en meer in samenhang wordt benut. Ook onderzoekt het kabinet, in samenwerking met gelijkgestemde lidstaten, hoe de effectiviteit van het bestaande EU-rechtsstaatinstrumentarium kan worden vergroot en eventueel verder kan worden ontwikkeld.

Het kabinet beschouwt de artikel 7-procedure als een belangrijk onderdeel van het al beschikbare rechtsstaatinstrumentarium. Door de inzet van deze procedure worden de ernstige rechtsstatelijke problemen in Hongarije regelmatig op politiek niveau besproken. Zo gebeurde dit opnieuw tijdens de Raad Algemene Zaken van 19 november jl. Het kabinet blijft er op inzetten dat de artikel 7-procedure zo effectief mogelijk in het geval van Hongarije wordt voortgezet en houdt het krachtenveld daarvoor goed in de gaten. Ondertussen roept het kabinet Hongarije op om de verschillende zorgen die aan de artikel 7-procedure ten grondslag liggen zo snel mogelijk aan te pakken.

Indien u dat met de leden van de SP-fractie eens bent, bent u dan ook bereid de consequentie daaraan te verbinden en samen met andere landen te pleiten voor een wijziging van het EU-verdrag op dit punt?

Deze leden vragen of u het met hen eens bent dat dit naast de door de regering gewenste opt-out een goede reden zou kunnen zijn om aan te sturen op een intergouvernementele conferentie ter voorbereiding van een dergelijke verdragswijziging.

Antwoord

Op dit moment bestaat er onvoldoende steun onder lidstaten voor het wijzigen van de EU-verdragen. Als verdragswijziging aan de orde is, zal het kabinet de inzet bepalen op basis van een integrale afweging van belangen. Onderdeel van die afweging is het belang van (het behoud van) een effectief rechtsstaatinstrumentarium, waaronder artikel 7 VEU.

Gezien onder andere de voortdurende zorgen die er zijn over de handhaving van de rechtsstatelijke beginselen waar de EU op gegrondvest is binnen de huidige EU-27 is verdere uitbreiding van de EU naar mening van de leden van de SP-fractie momenteel niet wenselijk. Deze leden vragen of u het met hen eens bent dat de EU pas kan uitbreiden als in de huidige samenstelling zelf afdoende wordt voldaan aan de Kopenhagen Criteria, met name wat betreft betere, en afdwingbare, naleving van de rechtsstaatprincipes.

Antwoord

Zoals toegelicht in de beantwoording van de vragen hieraan voorafgaand is het rechtsstaatinstrumentarium de afgelopen jaren ontwikkeld en versterkt. Niettemin onderzoekt het kabinet ook, in samenwerking met gelijkgestemde lidstaten, hoe de effectiviteit van het bestaande EU-rechtsstaatinstrumentarium kan worden vergroot en eventueel verder kan worden ontwikkeld. Ook de nieuwe Commissie heeft als prioriteit aangemerkt om het huidige rechtsstaatinstrumentarium, in het bijzonder het financiële instrumentarium, verder te versterken.

Het uitbreidingsproces aan de ene kant, en aan de andere kant de inzet van het kabinet om de effectiviteit van het bestaande EU-rechtsstaatinstrumentarium volledig en consequent te benutten en eventueel verder te ontwikkelen, ziet het kabinet als twee parallelle, aan elkaar rakende processen. Ook met het oog op de eventuele uitbreiding van de Unie met nieuwe lidstaten acht het kabinet een effectief EU-rechtsstaatinstrumentarium van groot belang.

Voor het kabinet staat het voldoen aan de eisen voor lidmaatschap van de EU, inclusief de Kopenhagen-criteria, centraal in het uitbreidingsproces. Hier worden geen concessies aan gedaan.

Tot slot vragen zij op welke termijn u welke mogelijkheden ziet om het toetredingsproces van de EU tot het EVRM te ondersteunen en te faciliteren, aangezien u heeft aangegeven te willen bijdragen aan een zorgvuldige voorbereide toetreding. Deelt u de mening van de leden van de SP-fractie dat toetreding van de EU tot het EVRM van belang is voor het bevorderen en naleven van mensenrechten en het de geloofwaardigheid van de EU op het gebied van mensenrechten vergroot? Bent u het ook met deze leden eens dat de toetreding van de EU tot het EVRM ook aan belang wint gezien het feit dat het EU-instrumentarium tekort lijkt te schieten als het gaat om de handhaving van de beginselen van de democratische rechtstaat?

Antwoord

Toetreding van de EU tot het EVRM is een verplichting die in artikel 6 van het EU-Verdrag is opgenomen. Daarnaast is toetreding van de EU tot het EVRM een belangrijk politiek signaal, omdat de EU daarmee wordt onderworpen aan extern toezicht op de fundamentele mensenrechten. Meer concreet betekent toetreding twee dingen. Ten eerste betekent toetreding dat de EU-instellingen - denk aan de Europese Commissie, Raad en Hof van Justitie van de EU - bij alles wat ze doen het EVRM moeten respecteren. Doen zij dat niet, dan kan de Unie na toetreding daarvoor zelf ter verantwoording worden geroepen in Straatsburg, wat tot dusver niet mogelijk was. Ten tweede betekent toetreding dat de Unie mede ter verantwoording kan worden geroepen voor EVRM-schendingen door de lidstaten, als deze gevolg zijn van verplichte toepassing van EU-recht door de EU-lidstaten. Dit zal volgens het kabinet in aanvulling op het rechtsstaatsinstrumentarium een bijdrage leveren aan het naleven van de waarden van de EU, in het bijzonder de mensenrechten, evenals de geloofwaardigheid van de EU op dit gebied.

Voordat het voorlopige onderhandelingsakkoord tot toetreding kan worden ondertekend, zal de Europese Commissie, zoals door haar toegelicht tijdens de JBZ-Raad van 10 en 11 oktober jl., het voorlopig akkoord formeel ter advies voorleggen aan het Hof van Justitie van de EU. Tijdens de adviesprocedure, zal ook Nederland de mogelijkheid krijgen om hieraan deel te nemen. Het kabinet zal op dat moment beoordelen hoe het toetredingsproces van de EU tot het EVRM het best kan worden ondersteund en gefaciliteerd.